

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

На даний момент залишається дискусійним питання щодо класифікації принципів кримінального процесу. Виникає питання: які критерії слід покласти в основу систематизації принципів кримінального процесу? Аналіз запропонованих різними авторами класифікацій дозволяє зробити висновок про те, що в їх основу покладені: а) сфера застосування; б) характер нормативних актів, в яких вони закріплені; в) віднесення їх до правил судоустрою або судочинства; г) пріоритет інтересів.

Розглянемо кожну з класифікацій. У залежності від сфери застосування, у кримінально-процесуальній літературі загальноновизнаною є класифікація принципів на загальноправові, міжгалузеві та галузеві. Він ґрунтується на виявленні істотних взаємозв'язків різних груп принципів – через діалектику співвідношення філософських категорій «загального» і «окремого». Суть цих взаємозв'язків, як відомо, складається з того, що загальне існує через окреме, але повністю не поглинає його, оскільки окреме має у своєму змісті не тільки загальні, але й особливі риси.

Виходячи з критерію характеру нормативних актів, в яких закріплені принципи, в кримінально-процесуальній літературі існує думка, що необхідно поділяти принципи кримінального процесу на конституційні та неконституційні. На наш погляд, дана класифікація має право на існування, оскільки вона надає можливість підкреслити важливе процесуальне значення окремих конституційних принципів кримінального процесу. Але це зовсім не означає, що є різниця в силі імперативу, нормативності закріплених у Конституції та інших законах принципів. Проте сам термін «неконституційні принципи» є некоректним. Тому більш правильним було б говорити про принципи, закріплені в Конституції України та в інших нормативно-правових актах.

Крім того, в юридичній літературі існує щонайменше два погляди на систему принципів кримінального процесу.

М.С. Строгович, Т.М. Добровольська виділяють принципи судоустрою та чисто процесуальні. Дана позиція представляється спірною. Така класифікація була б виправданою, як би принципи процесу діяли тільки у стадії здійснення правосуддя. У цьому випадку логічно виглядала б система, що складається з двох елементів: організації судової влади; здійснення правосуддя. Але, оскільки, кримінальне судочинство включає і досудові стадії, то така класифікація не охоплює всі правовідносини, що виникають в ході порушення, розслідування і вирішення кримінальної справи. Інша точка зору полягає в тому, що у кримінальному процесі існують принципи судоустрою та судочинства. Остання точка зору має перевагу в тому, що система принципів судочинства «поглинає» систему принципів судоустрою як таку, що її обслуговує з метою вирішення завдань кримінального процесу, і в цьому разі система принципів кримінального процесу являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, що існують в єдності.

Крім того, слід також погодитись з думкою О.В. Гриненко, що у залежності від пріоритету інтересів, які складають зміст принципів, слід класифікувати принципи на вимоги, які забезпечують належну кримінально-процесуальну процедуру та положення, які спрямовані на реалізацію прав та забезпечення свобод осіб – учасників провадження у справі. До першої групи автор відносить: публічність; незалежність суддів та підкорення їх тільки закону; принцип всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи; гласність. До принципів, які спрямовані на забезпечення прав та свобод учасників кримінального процесу слід віднести: принцип поваги до честі та гідності особи; недоторканності особи; забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист; презумпція невинуватості.

На наш погляд, правильним було б здійснити класифікацію принципів кримінального процесу в залежності від механізму їх реалізації на такі, що вимагають розробки механізму їх реалізації та ті, що не вимагають такої розробки. Мається на увазі, що деякі принципи вимагають лише їх дотримання та не допускають можливості відступу від їх змісту. Тобто конкретні принципи кримінального процесу не вимагають від органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду виконання певних дій, а навпаки, вимагають утримуватись від них. До

таких слід віднести: принцип презумпції невинуватості, здійснення правосуддя на засадах рівності громадян перед законом і судом, незалежності суддів і підкорення їх тільки законові, недоторканність особи, верховенство права, принцип поваги до честі та гідності особи. Всі інші принципи є такими, що потребують розробки механізму їх реалізації. Тобто вони прямо вказують на виконання певних дій, які конкретизуються та мають певні особливості залежно від конкретної ситуації у справі. До таких слід віднести: принцип забезпечення підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на захист, принцип всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, охорона прав та свобод людини і громадянина, публічність процесу, здійснення правосуддя тільки судом, національна мова судочинства, справедливість, усність та безпосередність. Тобто всі ці принципи потребують розробки механізму їх реалізації, оскільки вимагають у кожному окремому випадку здійснення конкретних дій.

Вважаємо, що в залежності від типологічних особливостей можна виділити принципи, які є більш загальними по відношенню до інших, які відображають юридичну конструкцію їх системи. Тобто мається на увазі, що у кримінальному процесі існують складні принципи, які відображають головну спрямованість кримінального процесу України та забезпечують існування такої системи принципів, яка дозволяє належним чином реалізувати інтереси як держави, так і окремої особи. А також прості, які слід розуміти як вимоги, що більш детально та конкретно відображають ці два напрямки, завдання кримінального процесу. Тобто прості принципи також спрямовані на реалізацію цього напрямку, але вони конкретизують її окремі сторони, особливості, пов'язані зі специфікою сфери кримінального процесу.

Такими складними є два принципи: охорона прав і свобод людини і громадянина та публічність процесу. Саме ці два принципи дозволяють збалансувати належне дотримання та захист державних інтересів та прав і свобод окремої особи, яка приймає участь у процесі кримінального провадження. Головним напрямком кримінально – процесуальної діяльності на даний момент є реформування кримінального процесу відповідно до європейських стандартів. Це стосується і принципів кримінального процесу, оскільки в них конкретизується фун-

даментальна закономірність та мета демократичного суспільства, його найвища цінність – особистість. Ця закономірність розповсюджується на такі прості принципи, як: верховенство права; рівність перед законом і судом; здійснення правосуддя тільки судом; повага до честі та гідності особи; справедливість; недоторканність особи, національна мова судочинства; презумпція невинуватості; забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист та гласність процесу.

Публічність процесу зобов'язує органи, які ведуть процес, у кожному випадку встановлення порушення закону розпочати кримінальне провадження, встановити всі обставини у справі у відповідності з об'єктивною дійсністю. Цей складний принцип знаходить своє відображення у таких простих: як всебічність, повнота та об'єктивність дослідження обставин справи, безпосередність, усність та незалежність суддів і підкорення їх тільки законові. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що в залежності від юридичної конструкції та законодавчого закріплення принципи кримінального процесу слід класифікувати на складні та прості. На наш погляд, дана категорія принципів яскраво відображає типологію кримінального процесу України та забезпечує збалансованість між інтересами держави та окремої особи, оскільки втрата такої рівноваги призведе до безсумнівного порушення прав однієї з сторін (держави або людини).